

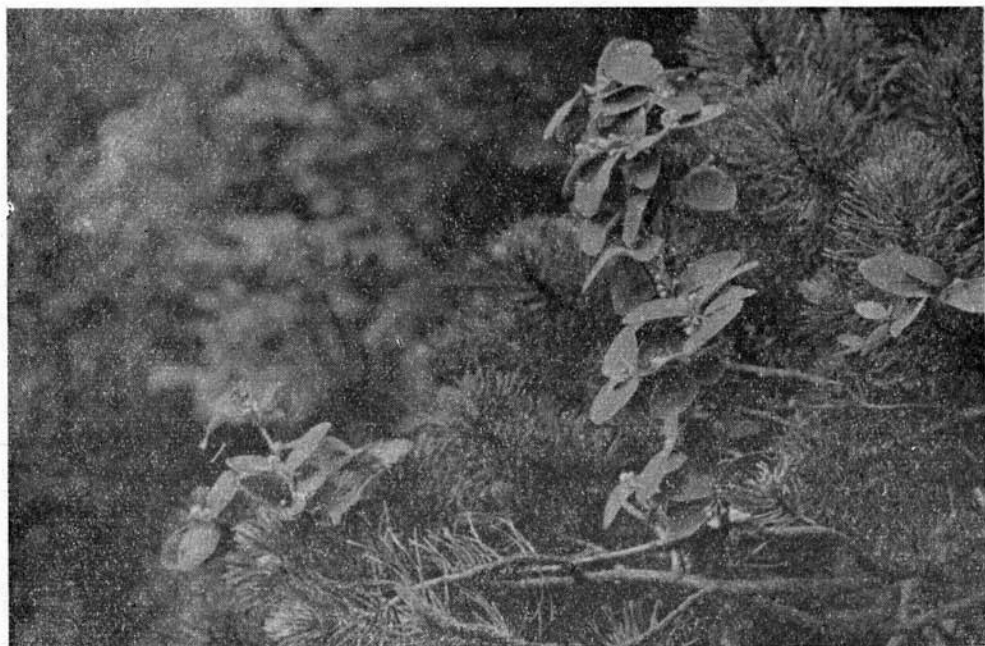
KAZIMIERZ BROWICZ

Irga kutnerowata (*Cotoneaster tomentosa* Ldl.) w Tatrach polskich — *Cotoneaster tomentosa* Ldl. in the Polish Tatra Mountains

Wpłynęło 19. II. 1958

W polskiej literaturze florystycznej *Cotoneaster tomentosa* Ldl. wymieniana była nader rzadko, a wszystkie dane o niej odnoszą się do terenów Czechosłowacji. Z rejonu Tatr po raz pierwszy podaje irgę kutnerowatą w roku 1814 G. Wahlenberg. Było to zaledwie w 25 lat po opisanii tego gatunku przez W. Aiton'a (1789) pod nazwą *Mespilus tomentosa* Ait. Stosowana obecnie nazwa została utworzona przez J. Lindleya w roku 1823. G. Wahlenberg (1814) pisze o stanowiskach irgi kutnerowatej w następujący sposób: „Hab. in pratis et lucis fertilioribus praecipuae infra montes meridionales Liptowiae et Scepusii ex gr. ad Hradek, Teplicz, alibique frequenter“. Stanowiska te wymienia również w 1890 r. F. Berdau. W tym samym czasie B. Kotula (1889—90) podaje jeszcze jedno stanowisko tego krzewu z Żaru (887 m npm). W późniejszych latach o występowaniu irgi kutnerowatej w Tatrach piszą także autorzy „Roślin Polskich“ (1924, 1953) i R. Kobendza we „Florze Polskiej“ (1955). Ostatnio stanowiska tatrzańskie *C. tomentosa* Ldl. zestawiał B. Pawłowski (1956), który powołując się na zielnik B. Kotuli (okazy zebrane w 1885 r. — Zielnik PAN w Krakowie) podaje stanowisko na Faiksowej w Tatrach Bielskich. Z terenów Tatr polskich wymienia B. Pawłowski (1956) jako stanowisko irgi kutnerowatej Łysanki (wg. E. Wołoszczaka), zaznaczając jednak, że wymaga ono sprawdzenia, gdyż może okazać się stanowiskiem drugiego gatunku irgi — *C. melanocarpa* Lodd.

W czerwcu 1957 r. przeprowadziłem poszukiwania irgi kutnerowatej w naszej części Tatr; na Łysankach jednak nie udało mi się jej odnaleźć. Odkryłem ją natomiast w nieco innym miejscu, również po zachodniej stronie Doliny Strążyskiej. Rośnie tu w pobliżu Trzech Kominów Strążyskich (po ich północnej stronie), na pograniczu lasu bukowego i odsłoniętych, nasłonecznionych skałek dolomitowych przy wschodniej wystawie. Znalazłem zaledwie 3 krzewy irgi kutnerowatej, które występują w niedalekiej odległości od siebie. Dwa z nich, o wysokości 1,5 m i grubości najsilniejszych pędów

Ryc. 1. *Cotoneaster tomentosa* Ldl. w Dolinie Strążyskiej

Fot. K. Browicz

Fig. 1. *Cotoneaster tomentosa* Ldl. in the Dolina Strążyska (Polish Tatra Mts.)

Phot. K. Browicz

u nasady 16 mm, rosną na samym brzegu skałek. Pędy te są słabo rozgałęzione i to tylko w górnej części, pokładają się po kosówce lub na ziemi. Te ostatnie, pokryte warstwą mchów i wątrobowców (*Orthothecium intricatum* Br., *Rhytidiadelphus triquetrus* Warnst. i *Metzgeria pubescens* Radde.), robią wrażenie odrostów korzeniowych. Trzeci krzew o wysokości 1 m składa się tylko z dwóch wyprostowanych pędów. Rośnie on w stromym żlebie, około 15—20 m poniżej poprzednich okazów.

Na wszystkich krzewach znalazłem w dniu 16. VI. nieliczne kwiatostany, w których większość kwiatów była jeszcze zamknięta w pączkach, a zaledwie kilka było całkowicie rozwiniętych. Tak więc pora kwitnienia irgi kutnerowatej przypada na tym stanowisku o wiele później niż w sąsiedniej Czechosłowacji, gdzie krzew ten kwitnie w kwietniu i w maju (Dostál 1950). Stanowisko w Dolinie Strążyskiej odwiedziłem jeszcze raz w 5 dni później, jednak nie zauważyłem prawie żadnej różnicy w rozwoju kwiatów. Należy więc przypuszczać, że pełnia kwitnienia miała miejsce dopiero w pierwszych dniach lipca. W okresie kwitnienia irga kutnerowata jest bardzo łatwa do odróżnienia od dwóch pozostałych, występujących u nas gatunków — irgi czarnej (*C. melanocarpa* Lodd.) i irgi zwyczajnej (*C. integerrima* Med.). Kielich

kwiatu jest u niej gęsto, miętko owłosiony, podczas gdy dwa ostatnie gatunki mają kielich nagi lub prawie nagi.

W pobliżu krzewów *C. tomentosa* Ldl. w Dolinie Strążyskiej rosną takie gatunki drzew i krzewów jak: *Sorbus aria* Cr., *Pinus mughus* Scop., *Acer pseudoplatanus* L., *Daphne mezereum* L. oraz skarłale okazy *Picea excelsa* Lk., *Abies alba* Mill. i *Fagus sylvatica* L., a z roślin zielnych: *Laserpitium latifolium* L., *Astrantia maior* L., *Convallaria maialis* L., *Lilium martagon* L., *Mercurialis perennis* L., *Vaccinium vitis-idaea* L., *Phyteuma orbiculare* L., *Fragaria vesca* L., *Majanthemum bifolium* F. W. 'Schm., *Melica nutans* L., *Polygonatum odoratum* Druce., *Soldanella carpatica* Vierh. i *Aconitum* sp.

Pomimo skrupulatnych poszukiwań na całym odcinku Doliny Strążyskiej — od leśniczówki aż do Jatek Zakopiańskich — innych krzewów irgi kutnerowatej ani jej siewek nie znalazłem. Możliwe jednak, że rosną one jeszcze w niektórych trudniej dostępnych żlebach i wśród kosodrzewiny.

Stanowisko *C. tomentosa* Ldl. w Dolinie Strążyskiej jest najdalej na północ wysuniętym stanowiskiem tego gatunku w Europie. Częsty, choć rozproszony na południu Europy, staje się on coraz to rzadszy na północy swego zasięgu. M. Chassagne (1957) uważa go za gatunek wschodnio-mediterrański (pontyjski), częściowo o charakterze submediterrańskim, za czym przemawia jego ogólny zasięg. Irga kutnerowata występuje bowiem niemal w całej południowej Europie przechodząc jednak na północ poza pasmo Alp. Jej zasięg obejmuje następujące kraje:

Hiszpania (Hermann 1956, Mora 1873, Wilkomm 1893) — Katalonia: Montserrat, Costa; Aragonia: Campo, Peña de Oroël, St. Juan de la Peña, Sierra de Moncayo.

Francja (Chassagne 1957, Marret 1926, Rouy 1901) — Pireneje, Corbières, Cevennes, Lozère, M. de Forez, Jura. Według F. Gerarda (1890), brak jej w Wogezach.

Niemcy Zachodnie (Ascherson, Graebner 1910, Döll 1857, Hegi, Martens, Kemmler 1882, Schlechtendal 1866) — najbardziej południowa część, od Kaiserstuhl przez Tuttlingen, Auerberg, Tegernsee aż do Berchtesgaden.

Włochy (Fiori 1923—25, Hermann 1956) — Alpy i Apeniny, na południu sięga do Mt. Pollino i Mt. Gargano. Rośnie również na Sycylii, w górach Madonie.

Szwajcaria (Hegi, Moritzi 1847) — w całym kraju.

Austria (Ascherson, Graebner 1910, Hegi, Schlechtendal 1866) — w górzystej części kraju.

Jugosławia (Beck-Mannagetta 1927, Hayek 1927) — rozproszona w całym niemal kraju.

Grecja (Boissier 1872, Halascy 1901, Hayek 1927, Rechinger 1943) — Parnas, Tracja, Achaja, Epirus, Tesalia, Etolia, Eubea, Atos.

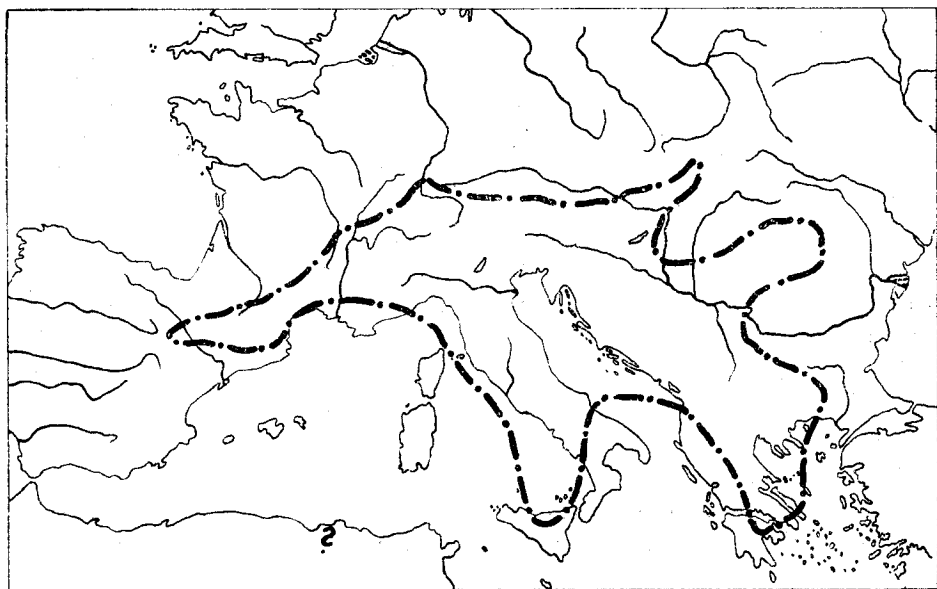
Bulgaria (Hayek 1927, Stojanow, Stefanow 1948, Velenovsky 1891) — tylko w południowej i zachodniej części: Sredna Gora, Riła, Rhodopite, Ali-Botusz.

Węgry (Fekete, Blattny 1914, Javorka, Soó 1951) — Vértes, Bakony, Balaton, Mecsek.

Rumunia (Buia 1956) — w środkowej części kraju, w rejonach: Cluj, Hunedoara, Oradea, Timișoara, Craiova, Pitești, Ploești i Suceava. W tym ostatnim rejonie najdalej na północny-wschód wysunięte stanowisko znajduje się w Cîrlibaba.

Czechosłowacja (Berdau 1890, Dostál 1950, Fekete, Blattny 1914, Pawłowski 1956, Wahlenberg 1814) — tylko w Słowacji: Bielskie Tatry, Niżne Tatry, Białe Karpaty. Na wschodzie dochodzi po przełom Hernadu.

Z terenów pozaeuropejskich wymienia ją F. Hermann (1956) z północnej Afryki, z Algierii.

Ryc. 2. Ogólny zasięg *Cotoneaster tomentosus* Ldl.
Fig. 2. The distribution of *Cotoneaster tomentosus* Ldl.

Irga kutnerowata na całym obszarze swojego zasięgu jest gatunkiem raczej rzadkim. Występuje w górach, przeważnie w niższych położeniach; w niektórych jednak miejscach rośnie nawet na znacznych wysokościach, zwłaszcza w Alpach. Najwyżej położone stanowiska znajdują się w północnych Włoszech, w rejonie Merano (Hegi, Ladurner 1904), gdzie zbierano ją jeszcze na wysokości 2400 m npm. Stanowisko najniższe podaje Hegi z południowego Tyrolu — Reva, 120 m npm. *C. tomentosus* rośnie zazwyczaj

na suchych, nasłonecznionych skałkach, przeważnie wapiennych, lecz występuje także na granicie i piaskowcu.

W miejscach, gdzie *C. tomentosa* Ldl. występuje razem z *C. integerrima* Med., tworzą one niekiedy mieszańce znane pod wspólną nazwą $\times$ *C. intermedia* Coste (Chassagne 1957, Hegi). Wymieniane są one z terenów Szwajcarii i południowej Francji. Najbardziej spokrewnionym gatunkiem z irgą kutnerowatą jest występująca w Afganistanie *C. Aitchisoni* Schneid. (Schneider 1906). Duże podobieństwo do niej wykazuje również opisany niedawno przez A. I. Pojarkową nowy gatunek irgi z Kaukazu *C. Sozczawiana* Pojark. (Pojarkowa 1955).

Z Zakładu Dendrologii i Pomologii PAN w Kórniku

LITERATURA

1. Ascherson P., Graebner P. 1910. Synopsis der Mitteleuropäischen Flora. T. VI. Leipzig. Str. 1093.
2. Beck-Mannagetta G. 1927. Flora Bosne i Hercegovinae i oblasti Novog Pazara. Beograd—Sarajevo.
3. Berdau F. 1890. Flora Tatr, Pienin i Beskidu Zachodniego. Warszawa. Str. 827.
4. Boissier E. 1872. Flora Orientalis sive Enumeratio Plantarum in Oriente a Graecia et Aegypto ad Indiae Fines. T. II. Geneva. Str. 1159.
5. Bubani P. 1900. Flora Pyrenaea. T. II. Mediolani. Str. 718.
6. Buia Al. 1956. Fam. 49. *Rosaceae* Juss., Flora Republicii Populare Romine. T. IV. Str. 958.
7. Chassagne M. 1957. Inventaire Analytique de la Flore d'Auvergne. T. II. Paris. Str. 543.
8. Döll J. Ch. 1857. Flora des Grossherzogthums Baden. T. I. Karlsruhe. Str. 1429.
9. Dostál J. 1950. Květena ČSR. Praha. Str. 2269.
10. Fekete L., Blattny T. 1914. Die verbreitung der forstlich wichtigen Bäume und Sträucher im Ungarischen Staate. Selmechánya, Str. 845.
11. Fiori A. 1923—25. Nuova Flora Analitica d'Italia. T. I. Firenze. Str. 944.
12. Gerard F. 1890. Notes sur quelques plantes des Vosges. Toulouse. Str. 216.
13. Halascy E. 1901. Conspectus Florae Graeciae. T. I. Lipsiae. Str. 825.
14. Hayek L. 1927. Prodrum Florae Peninsulae Balcanicae. T. I. Dahlem. Str. 1193.
15. Hegi G. Flora von Mittel-Europa. T. IV, 2. München.
16. Hermann F. 1956. Flora von Nord- und Mitteleuropa. Stuttgart. Str. 1154.
17. Javorka S., Soó R. 1951. A Magyar Növényvilág Kézikönyve. T. I. Str. 582.
18. Kobendza R. 1955. *Pomoideae* — Jabłkowe. Flora Polska T. VII. Kraków. Str. 242—269.
19. Kotula E. 1889—1890. Rozmieszczenie roślin naczyniowych w Tatrach. Kraków. Str. 213.
20. Ladurner A. 1904. Beiträge zur Flora von Meran. Oest. Bot. Zeitschr. LIV. Str. 410—412.
21. Marret L. 1926. Les fleurs de la Cote d'Azur. Paris. Str. 428.
22. Martens G., Kemmler C. A. 1862. Flora von Württemberg und Hohenzollern. Heilbronn. Str. 412.
23. Mora M. 1873. Flora Fanerogamica Espana y Portugal. T. V. Granada. Str. 645.
24. Moritz A. 1847. Die Flora der Schweiz. Leipzig. Str. 640.
25. Pawłowski B. 1956. Flora Tatr. T. I. Warszawa. Str. 672.
26. Pojarkowa A. 1955. Wtoroje dopolnienije k obrabotkie roda *Cotoneaster* Med. wo „Florie SSSR”. Botanicz. Matier. Gierb. T. XVII. Moskwa—Leningrad. Str. 179—212.

27. Rechinger K. H. 1943. Flora Aegaea. Wien. Str. 924.
28. Rouy G. 1901. Flore de France. T. VII. Paris. Str. 406.
29. Schlechtendal D. T. 1866. Flora von Deutschland. T. 25. Str. 352.
30. Schneider C. K. 1906. Illustriertes Handbuch der Laubholzkunde. T. I. Jena. Str. 810.
31. Stojanow N., Stefanow B. 1948. Flora na Belgarija. Sofija. Str. 1161.
32. Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1924 i 1953. Rośliny polskie. Warszawa.
33. Velenovsky J. 1891. Flora Bulgarica. Pragae. Str. 676.
34. Wahlenberg G. 1814. Flora Carpatorum principalium. Göttingen. Str. 408.
35. Wilkomm M. 1893. Supplementum Prodromi Florae Hispanicae. Stuttgart.

SUMMARY

The author reports his having found *Cotoneaster tomentosa* Ldl. in the territory of the Polish Tatra Mountains. This species grows on small dolomite rocks on the western side of the Dolina Strążyska. The author found hardly three-feeblely ramified shrubs of *C. tomentosa* Ldl. On the 16 th June 1957 the flowers of this shrubs only began to unfold. The locality in the Dolina Strążyska is the only one in Poland and at the same time the most northern in Europe.

Institute of Dendrology and Pomology, Polish Academy of Sciences, Kórnik